

## Achtergronden en gebruik van het Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden<sup>1</sup>

Samen (academisch) opleiden betekent samen verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit ervan. Om samen verantwoordelijk te zijn, is het nodig dat de partners (werkveld en opleiding) elkaars taal spreken en van elkaar weten waar ze verantwoordelijk voor zijn. Om met elkaar na te kunnen gaan of dat zo is, ontwikkelde het Kempelonderzoekscentrum van Hogeschool de Kempel te Helmond en Driestar Educatief te Gouda in samenspraak met het werkveld een Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden (ZEK).

In de Praktijk Inzicht katern 'Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden'<sup>2</sup> van februari 2018 is beknopte praktische informatie opgenomen over onder meer het doel, de werkwijze en de beoogde resultaten van het ZEK, geïllustreerd met citaten waarin 16 collega's van partnerschappen Samen (academisch) Opleiden in Nederland en Vlaanderen hun opvattingen over en ervaringen met het ZEK weergeven (Geldens, Ruit, Popeijus & Petegem, 2018).

In dit artikel geven we diepergaande achtergrondinformatie over het ZEK en over de ervaringen van diverse samenwerkingspartners met het gebruik ervan. Dit doen we allereerst door nader in te gaan op de uit eerder onderzoek verworven kennis en inzichten die de basis vormden voor het ZEK (hoofdstuk 1). Op de tweede plaats bespreken we een recent (kwalitatief) onderzoek dat we uitvoerden naar gebruikerservaringen uit de afgelopen jaren (hoofdstuk 2). In het afsluitende derde hoofdstuk formuleren we enkele conclusies en schatten we de betekenis ervan in voor de onderwijspraktijk.

Onze dank gaat uit naar alle collega's uit lerarenopleidingen, werkveld en externen die de afgelopen jaren aan de ontwikkeling van en het onderzoek naar samen (academisch) opleiden en het ZEK hebben bijgedragen.

De verworven kennis en inzichten willen we in de vorm van dit verdiepend artikel graag delen met partners van samen (academisch) opleiden en andere belangstellenden die interesse hebben in het ZEK en/of met het ZEK aan de slag willen. Deze verworven kennis en inzichten delen, doen we vanuit het motto: Samen kennis delen ... is samen kennis vermenigvuldigen (Popeijus & Geldens, 2009b).

---

<sup>1</sup> © Citeertitel: Geldens, J., Popeijus, H. L., Ruit, P., & Petegem, P., van. (2018). *Achtergronden en gebruik van het Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden*. Krimpen a/d IJssel: Platform Samen Opleiden & Professionaliseren.

<sup>2</sup> Zie: <https://www.platformsamenoopleiden.nl/?s=zelfevaluatiekader>

## Inhoud

1. De fundering van het ZEK verantwoord.....	3
2. Onderzoek naar het gebruik van het ZEK.....	7
3. De betekenis van het ZEK voor de onderwijspraktijk .....	12
Literatuur.....	16
Bijlage 1 Vragenlijst .....	17
Over de auteurs.....	18

## 1. De fundering van het ZEK verantwoord

Samen (academisch) opleiden betekent samen verantwoordelijk zijn. Om samen verantwoordelijk te kunnen zijn, is het allereerst nodig elkaars taal te spreken. Tevens is het zaak te weten waar ieder afzonderlijk binnen het geheel van samen opleiden verantwoordelijk voor is. Een derde belangrijk aspect is de zorg voor kwaliteit van de uitvoering van de gemaakte afspraken.

Om meer zicht te krijgen op de beide eerstgenoemde aspecten van samen (academisch) opleiden, onderzochten Popeijus, Geldens en Popeijus (2006) kenmerken van 'Samen opleiden, samenwerken en leren samen werken'. De resultaten van dit onderzoek gaven inzicht in die elementen van samenwerkend leren onderwijzen die basisscholen, aanstaande leraren en hogescholen van belang achten om er afspraken over vast te leggen (Popeijus, Geldens & Popeijus, 2006). De gevonden 51 elementen zijn nader uitgewerkt in 3 componenten en 13 kenmerken van betekenisvol leren begeleiden van aanstaande leraren (Popeijus & Geldens, 2009a).

Naast elkaars taal te spreken, is het vervolgens voor de samenwerkende partners, tevens zaak op de hoogte te zijn van elkaars visie op betekenisvol samen (academisch) opleiden in een werkplekleeromgeving. Daartoe is samen met het Ruud de Moor Centrum van de Open Universiteit een Gesprekswijzer ontwikkeld die het maken van tripartiete arrangementen vanuit de visie op Samen (academisch) opleiden kan ondersteunen (Geldens, Popeijus, van der Meulen & Wouters, 2009).

Om het derde aspect van samen verantwoordelijk zijn te borgen, is op basis van een promotieonderzoek (Geldens, 2007) een werkwijze ontwikkeld waarmee scholen en lerarenopleidingen met elkaar de kwaliteit van een bestaande werkplekleeromgeving voor 'Samen (academisch) opleiden' in kaart kunnen brengen of samen een nieuwe werkplekleeromgeving kunnen ontwikkelen. Deze kwaliteitskenmerken zijn, nog lopende het onderzoek, als bijlage opgenomen in het formele Bestuurscharter Lerarenopleidingen 'Kwaliteit vergt Keuzes' van de HBO-Raad (2006). De kenmerken zijn thans herkenbaar terug te vinden in de indicatoren die de Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) hanteert voor de erkenning van (Academisch) Opleiden in de School.

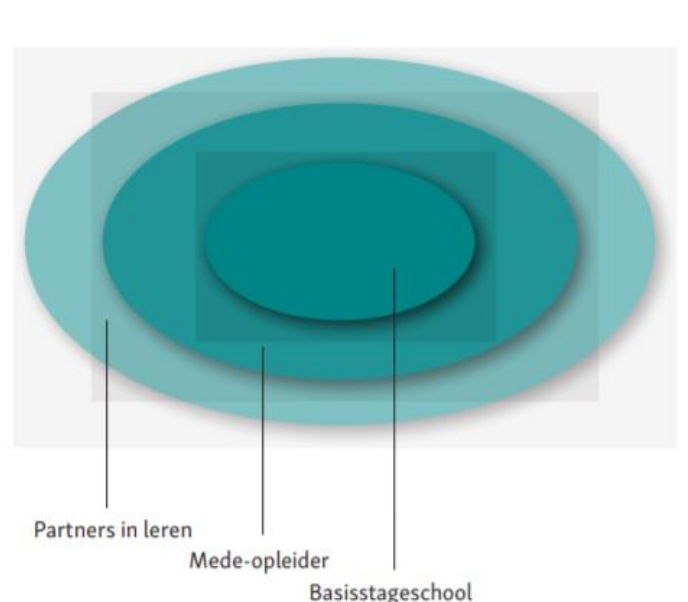
De kwaliteitskenmerken zijn doorontwikkeld en ingedeeld in drie scenario's (niveaus) voor samen (academisch) opleiden. Het kader is wetenschappelijk gevalideerd (Haenen, Kallenberg & Geldens, 2008). Vervolgens zijn ze onder toevoeging van 'good practices' en op basis van reacties van basisscholen uitgewerkt tot het Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden (Geldens, Ruit, Visser & Popeijus, 2010).

Uit een landelijke try-out is onder meer naar voren gekomen dat het ZEK waarde heeft als ontwikkelinstrument (Geldens, Popeijus, Ruit & Visser, 2012). Het gebruik van het ZEK blijkt partners in samen (academisch) opleiden de mogelijkheid te bieden de huidige stand van zaken te ‘meten’ zowel als samen (of individueel) na te gaan op welke indicatoren ze willen door ontwikkelen. In die zin is het ZEK een ontwikkelinstrument. Het kan de samenwerkende partners ondersteunen en inspireren bij het verder uitwerken van echt gedeelde verantwoordelijkheid voor het opleiden en professionaliseren van (aanstaande) leraren.

Het instrument is daarmee bruikbaar als groei- of ontwikkelingsmodel. Daartoe zijn de indicatoren verdeeld over drie in gedeelde verantwoordelijkheden oplopende scenario's voor samen (academisch) opleiden (Geldens & Popeijus, 2009).

- Scenario 1. De school als basistageschool: de school levert ‘alleen’ stageplaatsen. De stageleerlijn, met taken en verantwoordelijkheden, ligt vast vanuit opleiding of werkplek.
- Scenario 2. De school als mede-opleider: de formele opleidingschool. In dit scenario fungeert de school als mede-opleider en er is sprake van verdergaande vormen van samenwerking.
- Scenario 3. Het partnermodel: de academische opleidingschool. Het mede-partnerschap van aanstaande leraren en ontwikkelend onderzoek speelt in dit scenario een cruciale rol.

De drie scenario's zijn complementair en lopen vloeiend in elkaar over. Dit betekent dat voor scenario 2 ook de indicatoren van scenario 1 gelden, en voor scenario 3 ook de indicatoren van scenario 1 en 2.



Tevens blijkt het op basis van gemeenschappelijk gedeelde indicatoren mogelijk de kwaliteit van het 'Samen (academisch) opleiden' te ontwikkelen, te monitoren en te borgen. De kwaliteit van kenmerkende eigenschappen van de werkplekleeromgeving die de partners in Samen (academisch) opleiden voor de aanstaande leraar ontwikkelen bepaalt het succes van Samen (academisch) opleiden. Dan is evaluatie noodzakelijk. Die kwaliteit is af te leiden van de:

- waardering door aanstaande leraren (tevredenheidsonderzoek);
- waargenomen kwaliteit van de werkplekleeromgeving (kwaliteit van de componenten);
- kwaliteit van leraren, mentoren, schoolopleiders, schoolleiders;
- kwaliteit van lerarenopleiders.

Voor de eerste en laatste voert het merendeel van de lerarenopleidingen jaarlijks evaluaties uit. Echter niet voor de kwaliteit van de werkplekleeromgeving. Om daarin te voorzien hebben De Kempel en De Driestar twee, eerst afzonderlijk ontwikkelde instrumenten, samengevoegd en doorontwikkeld. Dit heeft geleid tot een Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden dat in een landelijke praktijk try-out is getoetst. Op het Veloncongres in 2011, zijn de resultaten van de try-out om het ZEK als ontwikkel- zowel als kwaliteitsevaluatie-instrument te gebruiken gepresenteerd (Ruit, Geldens, Visser & Popeijus, 2011) en vervolgens gepubliceerd (Popeijus, Geldens, Ruit & Visser, 2012).

In de periode van 2010-2012 is op basis van het ZEK bovendien een op de Vlaamse onderwijssituatie toegesneden variant voor Samen (academisch) opleiden ontwikkeld in een samenwerkingsverband tussen de lerarenopleidingen KHLeuven, KHKempel, KATHO en CVOLIMLO binnen de School of Education Associatie Katholieke Universiteit Leuven. Het resulteerde in een ZelfOntwikkelingsInstrument voor Stagescholen, kortweg ZOISs genaamd (Carnel, Bogaerts, Dewaele, Maex, Robben & Ruison, 2011).

Na aanpassing van de NVAO-indicatoren bleek het in 2015-2016 nodig het ZEK te actualiseren. Daarop is samen met het adviesbureau Hobéon<sup>3</sup> een vernieuwde versie uitgewerkt, rekening houdend met de aangepaste NVAO-indicatoren. Deze versie is op het Veloncongres in 2015 aan lerarenopleiders van Vlaanderen en Nederland gepresenteerd (Visser, Ruit, Geldens, Popeijus, Herberg & Versluis, 2015) en is vervolgens gepubliceerd (Geldens, Ruit, Visser & Popeijus, 2016).

---

<sup>3</sup> Hobéon is strategische dienstverlener voor kennisintensieve organisaties. Het is een adviesbureau voor strategische vraagstukken van onderwijs- en kennisinstellingen, brancheorganisaties, beroepsverenigingen en overheidsinstellingen.

**Het ZEK...**

biedt steun en inspiratie om daarover vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid echt met elkaar in gesprek te gaan en zo nodig verbeterplannen te ontwikkelen. Niet in de zin van een afvinklijst of als controlemiddel, maar als evaluatie- en ontwikkelkader met heldere en verantwoorde kwaliteitscriteria.

*Marjan Glas, hogeschooldocent Hogeschool Zeeland, Vlissingen, programma-coördinator 'Scholen voor de toekomst', Opleidingsschool Zuidwest 'De Samenwerking'*

Met als doel de partnerschappen te helpen een snel maar wel verantwoord inzicht te krijgen in hun huidige stand van zaken bij samen (academisch) opleiden zijn vervolgens in 2016 zeven ZEK-posters en een handreiking in de vorm van een leaflet ontwikkeld (Geldens, Meuleman & Ruit, 2016). Met behulp van de leaflet kan bijvoorbeeld een schoolopleider of de directeur met zijn team en of met de opleiding in gesprek gaan over wat zij samen willen met samen (academisch) opleiden. Het gebruik van de handreiking en ZEK-posters zijn in de Praktijk Inzicht katern toegelicht. De partners kunnen vervolgens nog de quickscan of eventueel de volledige versie van het ZEK gebruiken om een volledig beeld te krijgen van hun stand van zaken dan wel van de gewenste ontwikkelingsrichting naar scenario 2 of 3.

Ten slotte is een recent (kwalitatief) onderzoek uitgevoerd naar gebruikerservaringen uit de afgelopen jaren. Op de resultaten daarvan gaan we in de volgende hoofdstukken van dit artikel nader in.

## 2. Onderzoek naar het gebruik van het ZEK

Doel van het onderzoek is kennis en inzicht verwerven in welke wijze het Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden in Nederland wordt gebruikt en of dit kader voor de onderwijspraktijk bruikbaar is om de kwaliteit van de inrichting van de werkplekleeromgeving in Nederland en Vlaanderen te beschrijven. Om dit doel te bereiken zijn allereerst in Nederland gesprekken gevoerd met contactpersonen van een zestal lerarenopleidingen die samenwerken met een of meerdere partnerschappen en waarvan bekend is dat deze het ZEK gebruiken. Hierop aansluitend is hen gevraagd een korte vragenlijst in te vullen over het gebruik van het ZEK (zie Bijlage 1). Deze lijst bevatte naast enkele vragen naar algemene gegevens, acht vragen die betrekking hebben op het gebruik van het ZEK. Het invullen van de vragenlijst gebeurde digitaal en nam ongeveer 10-15 minuten in beslag.

Ten slotte hebben gesprekken plaats gevonden met contactpersonen van vijf Vlaamse lerarenopleidingen over het gebruik van kwaliteitsinstrumenten om de kwaliteit van Samen (academisch) opleiden na gaan. Daarbij is specifiek bevraagd op het gebruik van het Zelfevaluatiekader of daarvan afgeleide instrumenten (in het bijzonder het Zelfontwikkelingsinstrument voor stagescholen (ZOISs), dan wel de waarde en de mogelijkheden die zij zien om dergelijke instrumenten in het Vlaamse te gebruiken.

De volgende inhoudelijk vragen zijn voorgelegd aan contactpersonen van samenwerkingsverbanden Samen (academisch) opleiden.

1. Met welk doel gebruiken jullie het ZEK of ZOISs?
2. Welke versie van het ZEK of ZOISs gebruiken jullie (volledige versie, quickscanversie, aangepast)?
3. Bij welke doelgroepen zetten jullie het ZEK of ZOISs in en waarom?
4. Wat zijn voor jullie de zwakke punten van het ZEK of ZOISs?
5. Wat zijn voor jullie de sterke punten van het ZEK of ZOISs?

Waar dit relevant was is onderscheid gemaakt in de antwoorden van de Nederlandse en die van de Vlaamse samenwerkingsverbanden. Per vraag geven we hieronder de onderzoeksresultaten.

## 1. Met welk doel gebruiken jullie het ZEK of ZOISs?

Alle bevroagde partnerschappen gebruiken het ZEK als ontwikkelinstrument voor individuele opleidingsscholen. Zij willen vooral in kaart brengen wat een opleidingsschool inmiddels al heeft gerealiseerd op het gebied van samen (academisch) opleiden en welke aspecten nadere ontwikkeling vergen.

Daarnaast gebruikt ongeveer de helft van de partnerschappen het ZEK ook als beoordelingsinstrument binnen de onderscheiden projecten samen (academisch) opleiden. Zo blijkt het ZEK onder meer in gebruik als voorbereiding voor mid-term reviews en bij audits om het keurmerk '(academische) opleidingsschool' te kunnen toekennen.

### **Doel van het gebruik van het ZEK**

Het ZEK is gebruikt vanaf 2012. In dat jaar is een start gemaakt met het opnieuw afsluiten van convenanten met onze partners. Elke Stichting heeft toen de ZEK ingevuld. Deze is vervolgens door de relatiebeheerder vanuit Windesheim met de Stichting besproken. Er is toen een analyse gemaakt van de scholen zodat er inzicht ontstond over de kwaliteiten maar ook de zwakke kanten van de relatiescholen. Het bood voor beide partijen de gelegenheid om jaarlijks aan de hand van deze analyse het gesprek over kwaliteit met elkaar aan te gaan.

*Dick Bosch, Hogeschoolhoofddocent Lerarenopleiding Basisonderwijs Pabo Windesheim Zwolle*

In Vlaanderen is het ZOISs een instrument om de beginsituatie van het samenwerkingsniveau met stagescholen uit het samenwerkingsverband met de opleiding in kaart te brengen, maar ook benutten opleidingen het als leidraad bij het gesprek met stagescholen om samen na te gaan wat de partners verstaan onder 'samen (academisch) opleiden' en wat dat over en weer voor hen kan betekenen. Verder wil hier een van de Vlaamse opleidingen samen met haar partners met ingang van 2018-2019 gaan starten met het ZEK. Zij geven aan kansen te zien in het gegeven dat het gebruik van het instrument onder meer zicht kan geven op overeenkomsten en verschillen in de begeleiding van aanstaande leraren die hun leerwerkervaringen opdoen op gewone stagescholen (basisstagescholen; scenario 1) en aanstaande leraren die dat doen op partnerscholen (variant van de school als mede-opleider; scenario 2).



## 2. Welke versie van het ZEK of ZOISs gebruiken jullie (volledige versie, quickscanversie, aangepast)?

Van de bevroegde Nederlandse partnerschappen bleken twee de quickscanversie en vier zowel de quickscanversie als de volledige versie van het ZEK te gebruiken. Een partnerschap gaf aan dat zij eigen items op de reeds aanwezige items in het ZEK hebben aangevuld, om de ontwikkeling richting academische basisschool nog verder in beeld te brengen. Ook had het partnerschap een aantal indicatoren weggehaald aangezien deze als randvoorwaarden werden beschouwd die inmiddels gerealiseerd waren.

Meermalen is tevens benoemd dat de indeling in de drie scenario's voor samen (academisch) opleiden een handig hulpmiddel is voor individuele scholen. De indeling bleek voor partnerschappen mogelijkheden te geven in te schatten hoever zij op grond van de bij die scenario's behorende indicatoren met samen (academisch) opleiden wilden gaan.

### **Gebruik van volledige versie en quickscanversie van het ZEK**

We gebruiken beide versies. De schoolopleiders beginnen met de quickscanversie. Zijn er bepaalde ontwikkelpunten, dan kan de volledige versie geraadpleegd worden om nog meer beeld te kunnen vormen van het ontwikkelpunt.

*Peter Ruit, senior opleidingsdocent, voorzitter auditteam bij het certificeren van de opleidingsschool, onderzoeker, supervisor en coach van Driestar Educatief te Gouda*

In Nederland lijkt het gebruik van een kwaliteitsinstrument voor samen (academisch) opleiden wat meer ingeburgerd dan in Vlaanderen. In Vlaanderen bleek het merendeel van de bevroegde partnerschappen geen kwaliteitsinstrument (meer) te gebruiken. Het ZOISs is als samenwerkingsproject tussen vier opleidingen en scholen uitgewerkt, maar daarna nauwelijks anders benut dan als bron voor beleid.

Voor enkele partnerschappen bleek de benodigde tijdsinvestering naast het gegeven dat het gebruik ervan minder paste binnen de organisatiecultuur een bezwaarpunt te vormen. Een ander bezwaarpunt en vermoedelijk minstens zo belangrijk bleken vooral in Vlaanderen de (vele) fusieontwikkelingen die tot onzekerheden leiden.

Andere redenen die genoemd zijn om af te zien van het gebruiken van dergelijke kwaliteitskaders zijn een beperkt vertrouwen vanuit het werkveld in een monitoringsprocedure om de kwaliteit van een individuele school of van een samenwerkingsverband als geheel na te gaan.

Zoals hierboven besproken is een van de Vlaamse opleidingen samen met haar partners een opzet voor samen (academisch) opleiden aan het voorbereiden waarbij hen voor ogen staat met ingang van 2018-2019 het ZEK waar nodig aan te passen en in te zetten. Om de kwaliteit van de partnerscholen te toetsen, wil de opleiding aanvankelijk graag starten met de quickscanversie van het ZEK.

### 3. Bij welke doelgroepen zetten jullie het ZEK of ZOISs in en waarom?

De zes bevroegde Nederlandse partnerschappen zetten het ZEK jaarlijks in om de stakeholders van de individuele opleidingsscholen te bevroegen naar de dan geldende situatie. Deze stakeholders blijken te bestaan uit een scala van bij samen (academisch) opleiden betrokken mensen. Dit scala varieert van bestuurders, directie, relatiebeheerders, tot leraren, mentoren en school- en instituutsopleiders. Bij twee partnerschappen is expliciet vermeld dat het tot de taak van de schoolopleiders behoort om het ZEK in te zetten.

#### Inzet ZEK-versies bij doelgroepen

We gebruiken beide versies. De volledige versie gebruiken we bij de agendacommissie om vast te stellen welke onderdelen geagendeerd moeten worden. De quickscanversie gebruiken we bij de deelnemende scholen en bespreken we met de coördinatoren van de scholen met als doel zicht te hebben op het 'speelveld' van de AOS.

*Heidi Rubingh, projectleider AOS PO Noord-Nederland — Ria Logtenberg, docent Pedagogische Academie Hanzehogeschool Groningen, projectleider op de PA van AOS PO Noord-Nederland en voorzitter van de Opleiden in de School (OPLIS)-groep*

Een Vlaams partnerschap gaf expliciet aan alle deelnemende partnerscholen (hier een kleine veertig) aan de hand van het ZEK te willen bevroegen op de factoren waarvan aannemelijk is dat ze de begeleiding van de aanstaande leraren kwalitatief sterker maken. In een latere fase is het vervolgens de bedoeling de verkregen resultaten te vergelijken met die van een groep niet-partnerscholen.

### 4. Wat zijn voor jullie de zwakke punten van het ZEK of ZOISs?

Voor de overzichtelijkheid volstaan we voor het beantwoorden van deze vraag met een opsomming van de punten die de respondenten uit de verschillende partnerschappen als zwakke punten benoemden:

- Een meermaals voor leraren abstract taalgebruik waardoor het voor hen lastig is de juiste beelden erbij te vormen;
- Door de veelheid aan indicatoren kan het ZEK (met name de volledige versie en in mindere mate quickscanversie) als te omvangrijk worden ervaren;
- Het is arbeidsintensief om het ZEK in te vullen en vervolgens alle data te verwerken;
- Excel is wellicht niet het meest geschikte programma om het ZEK te gebruiken.

#### **Zwakke punten van het ZEK**

Risico is volgens ons dat de veelheid aan indicatoren door de opleidingsschool als te omvangrijk wordt ervaren. Handzaamheid 'formaat'. Excel is wellicht niet meest geschikte programma?

Marloes Nieuwenhuis, *Docent, Saxion APO, Deventer, Opleidingsschool De Stedendriehoek* —  
Rogier Stappers, *Docent, Saxion APO, Deventer, Opleidingsschool De Stedendriehoek en directeur OBS de Flint, Deventer*

#### **5. Wat zijn voor jullie de sterke punten van het ZEK of ZOISs?**

De partnerschappen benoemden verschillende sterke punten van het ZEK:

- Het ZEK geeft een volledig beeld over de stand van zaken van elke individuele opleidingsschool en op het niveau van het samenwerkingsverband. Ook wordt duidelijk waar ontwikkelbehoeften liggen;
- Door samen het ZEK in te vullen krijgen de partners een completer beeld van wat er van ieder wordt verwacht.
- Meermalen komen individuele scholen of samenwerkingsverbanden tot de ontdekking dat ze in de praktijk al veel componenten die ten grondslag liggen aan het samen (academisch) opleiden uitvoeren, maar dat ze die nog onvoldoende hebben vastgelegd en geborgd;
- Het ZEK is aanleiding om het gesprek tussen de partners in gang te zetten;
- Sterk is dat partnerschappen het ZEK zelf kunnen aanpassen. Zo kunnen ze het afstemmen op de eigen context en op de taal van de gebruikers; ook kunnen ze indicatoren weglaten dan wel eigen indicatoren toevoegen;
- Evenzo benoemen de bevroegde partners het een prima optie dat het ZEK zowel ontwikkelingsgericht als verantwoordingsgericht is in te zetten.

#### **Sterke punten van het ZEK**

Het formatieve en ontwikkelingsgerichte karakter. De mogelijkheden om het als instrument in te zetten voor gesprek zowel binnen een team en tussen teams en de noodzaak van deelnemers om rekenschap te geven van alle bouwstenen.

Michael Bots, *Manager Post-initieel Hogeschool de Kempel, projectleider Opleidingsschool Tussen Dommel en Aa en Peel en Maas*

### 3. De betekenis van het ZEK voor de onderwijspraktijk

Dit onderzoek was gericht op het verwerven van kennis en inzicht in welke wijze het Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden in Nederland wordt gebruikt en of dit kader voor de onderwijspraktijk bruikbaar is om de kwaliteit van de inrichting van de werkplekleeromgeving in Nederland en Vlaanderen te beschrijven. Op basis van de op de vijf vragen verkregen antwoorden uit de interviews en de ingevulde vragenlijsten formuleren we in dit hoofdstuk onze conclusies en gaan we in op de mogelijke implicaties daarvan voor de praktijk.

De eerste vraag is met welk doel partnerschappen het ZEK of ZOISs inzetten. Mede gezien voorgaande is aannemelijk dat die gedeelde verantwoordelijkheid ook of wellicht juist ook blijkt uit de doelstelling voor het gebruik van een het ZEK (of een ander kwaliteitsinstrument). Op grond van de antwoorden op de eerste vraag kunnen we in elk geval als eerste conclusie vaststellen dat de door ons bevroegde partnerschappen het ZEK inzetten als ontwikkelinstrument. Dat blijken ze echter wel te doen op het niveau van de individuele opleidingsschool. We vonden geen aanwijzingen dat partnerschappen het ZEK of een ander instrument inzetten om de kwaliteit de Opleidingsschool, in de zin van het samenwerkingsverband, als geheel te monitoren en verder te ontwikkelen. Wel is het ZEK soms ingezet op bestuursniveau om samen de sterke en zwakke kanten na te gaan van de aan dat bestuur verbonden (opleidings)scholen en samen over de vastgestelde kwaliteit van samen (academisch) opleiden in gesprek te gaan.

De verkregen antwoorden laten de conclusie toe dat zeker een op twee partnerschappen naast het inzetten van het ZEK als ontwikkelinstrument, het ZEK ook inzetten als beoordelingsinstrument. Dan gaat het bijvoorbeeld om mid-term reviews voor te bereiden of om een keurmerk '(academische) opleidingsschool' te kunnen toekennen aan individuele opleidingsscholen. Bijzonder is dat een (Vlaams) partnerschap ernaar streeft met behulp van het ZEK verschillen en overeenkomsten te kunnen vaststellen tussen 'gewone' basisstagescholen en partnerscholen. Zij willen dit nagaan omdat uit interne- en inspectieverslagen volgt dat zowel mentoren, lectoren als aanstaande leraren van mening zijn dat de begeleiding in partnerscholen kwalitatief hoger is. Of dat echt zo is wil dit partnerschap nagaan met behulp van het ZEK.

Ten slotte kunnen we nog vaststellen dat de vraag hoe de schoolleiding voldoende tijd voor de mentoren kan vrij maken om aanstaande leraren optimaal te laten begeleiden in de werkplekleeromgeving voor veel (opleidings)scholen een spanningsveld blijkt op te leveren.

Met de tweede vraag wilden we nagaan welke versie van het ZEK of ZOISs in de praktijk wordt gebruikt. Omdat vele aan de pilots met het ZEK indertijd deelnemende instellingen aangaven dat dit kader in de toenmalige vorm te omvangrijk was om vlot in te vullen, is toen die versie ingekort en uitgewerkt tot een quickscanversie. Op grond van de antwoorden kunnen we thans concluderen dat alle aan het onderzoek deelnemende samenwerkingsverbanden in Nederland ten minste de

quickscanversie inzetten. Ongeveer de helft van de respondenten gaf aan daarnaast ook de volledige versie te benutten. Voor beide versies geldt dat de partnerschappen of individuele scholen ze meermalen ook nog aanpassen aan de eigen context en behoeften. Ook benoemden meerdere respondenten dat voor hen de indeling in de drie scenario's voor samen (academisch) opleiden erg behulpzaam was om inzicht te krijgen in de mate van gedeelde verantwoordelijkheden en de daarbij behorende kwaliteitseisen. Daarmee kunnen we in elk geval concluderen dat zeker de quickscanversie aan een behoefte voldoet en dat de indeling in scenario's veelvuldig gebruikt middel is om samen na te gaan hoeverre een school wil gaan met samen (academisch) opleiden. Ook de mogelijkheid zelf indicatoren aan te passen blijkt zinvol.

Van een andere aard is de conclusie dat het gebruik van een kwaliteitsinstrument voor samen (academisch) opleiden in Nederland wat meer ingeburgerd lijkt dan in Vlaanderen. In Vlaanderen blijkt het merendeel van de bevroegde partnerschappen geen kwaliteitsinstrument (meer) te gebruiken. Het ZOISs is als samenwerkingsproject tussen vier opleidingen en scholen uitgewerkt maar daarna nauwelijks anders benut dan als bron voor beleid. Als redenen zijn genoemd de benodigde tijdsinvestering, ontbreken van financiële ondersteuning, onzekerheid over de beleidskeuzes in afwachting van (vele) fusieontwikkelingen en het niet (meer) passen binnen de organisatiecultuur, gebrek aan wederzijds vertrouwen en de met afname samenhangende hoeveelheid werk.

Verder kunnen we concluderen dat fusieontwikkelingen weinig bevorderlijk zijn voor gemeenschappelijke projecten als samen (academisch) opleiden en samenhangen het gebruik van kwaliteitsinstrumenten daarvoor. In dergelijke situaties is immers veelal onbekend welke beleidsuitgangspunten straks leidend zullen zijn voor samenwerkingsverbanden met het werkveld. Gerechvaardigd is ook de conclusie dat wederzijds vertrouwen tussen de partners noodzakelijk is om kwaliteitsinstrumenten in de samenwerking toe te passen. Vertrouwen is nodig om in situaties met 'onvoldoend' scorende indicatoren elkaar met wederzijds respect te blijven ondersteunen in het ontwikkelen van juist die indicatoren. In de andere situatie ontbreekt respect en ontstaat een bedreigende situatie.

Ten slotte mogen we uit vorengaande concluderen dat in de praktijk het samenwerken en het bieden van maatwerk soms heel moeilijk of zelfs onmogelijk zal zijn omdat een (voldoende) klik tussen de drie betrokken partijen ontbreekt.

De derde vraag ging over de doelgroepen voor of bij wie ZEK of ZOISs is ingezet en waarom. Een tweetal conclusies is te trekken. De eerste is dat de partnerschappen die het ZEK inzetten dit jaarlijks doen bij de degenen die op de individuele opleidingsscholen verantwoordelijk zijn voor de gang van zaken bij samen (academisch) opleiden. Doel is een beeld te krijgen van het ontwikkelingsniveau van de school op samen (academisch) opleiden op dat moment.

De tweede conclusie op grond van de verkregen data is dat een variatie aan mensen in de praktijk voor samen (academisch) opleiden en de kwaliteit daarvan verantwoordelijk is. Opvallend is dat de eindverantwoordelijkheid voor de dagelijkse gang van zaken op een school en dus ook voor de activiteiten van samen (academisch) opleiden op die school, onbenoemd. Wellicht is onbewust aangenomen en voor zich sprekend dat deze eindverantwoordelijkheid te allen tijde bij de directie ligt. Dat deze op zijn of haar beurt voor de gang van zaken bij samen (academisch) opleiden kan mandateren naar iemand anders verschuift dan gemakkelijk naar de achtergrond.

Het gaat hier echter altijd om mensen. Om die reden is steeds van belang om enerzijds duidelijk te hebben wie degene is die bevroegt en wie degene is of degenen zijn die beantwoordt en waarom. Eerst dan zal ook mogelijk zijn op verantwoorde wijze na te gaan welke elementen -en bij of van wie- de begeleiding van de aanstaande leraren samen (academisch) opleiden kwalitatief sterker maakt dan in een reguliere stagesituatie.

De vragen naar de zwakke en sterke punten het ZEK of ZOISs zijn in voorgaand hoofdstuk in opsommende zin beantwoord. Om die reden behandelen we beide punten over de betekenis van het ZEK voor de onderwijspraktijk direct na elkaar. Opvallend is dat we moeten concluderen dat de hoeveelheid indicatoren behalve in de volledige versie voor verschillende partnerschappen ook in de quickscanversie als een knelpunt is geduid. De in de quickscanversie opgenomen indicatoren omvatten nagenoeg uitsluitend de voor de diverse scenario's cruciale indicatoren. Dit zijn tevens de door de NVAO bij 'erkenningen' bevroegde indicatoren. Daarmee is verder afslanken zonder in te boeten op de voor Samen (academisch) opleiden nodig geachte kwaliteit een heikel punt. Samenhangend met aantal is vaak ook de hoeveelheid tijd die nodig is om een lijst in te vullen en later te analyseren. De bezwaren van omvang en tijd waren uit eerdere evaluatie reeds bekend. Om hieraan tegemoet te komen zijn in 2016 zogenaamde ZEK-posters en een beknopte handreiking uitgewerkt en beschikbaar. Eerste terugkoppelingen uit de praktijk geven een bijzonder positief beeld van de ermee opgedane ervaringen.

Invullen en analyseren in Excel blijkt een ander knelpunt op te leveren. Rond 2009 is door een commerciële partij een webbased versie uitgewerkt. Voor zover we konden nagaan bestaat die optie niet meer. Een andere optie is de indicatoren uit de quickscanversie in te voeren in een programma als Survey Monkey. Dergelijke programma's bieden doorgaans ook mogelijkheden om de data vlot te kunnen analyseren. Boeiend is de conclusie dat uit de antwoorden van de respondenten zichtbaar is dat zelfs al werken samenwerkingsverbanden of opleidingsinstituten niet of niet meer met het ZEK of ZOISs de daarin opgenomen indicatoren of achtergrondinformatie wel referentiekaders biedt voor beleid.

Over de sterke punten van het ZEK kunnen we op grond van de antwoorden van de respondenten concluderen dat vooral de mogelijkheid een volledig beeld van de stand van zaken wat betreft samen (academisch) opleiden als positief aspect eruit uitspringt. Dat blijkt ook te gelden voor de mogelijkheid de indicatoren zelf zo te formuleren dat ze beter aansluiten bij de eigen context en

behoefte en taal. En ten slotte blijkt uit de resultaten van het onderzoek dat partners uit de Samenwerkingsverbanden het ZEK vooral ontwikkelingsgericht inzetten (als ontwikkelinstrument) maar het tevens verantwoordingsgericht gebruiken (als evaluatie-instrument) en dat ze deze dubbelmogelijkheid op prijs stellen.

Ten slotte zoeken we, zoals af te leiden uit de titel van dit hoofdstuk, vooraleerst naar de betekenis en het belang van de thans verworven kennis en inzichten voor de onderwijspraktijk. Dat kennis en inzichten op het gebied van samen (academisch) opleiden van belang zijn, is direct af te leiden uit het volgende. Op de webpagina van het Platform Samen Opleiden & Professionaliseren zijn voor het primair en voortgezet onderwijs ongeveer 42 resp. 37 (Academische) Opleidingsscholen te tellen. Daarnaast zijn voor het primair onderwijs nog een 7-tal en voor het voortgezet onderwijs een 20-tal aspirant opleidingsscholen te onderscheiden. Doorgaans bestaat een partnerschap uit een (of meer) lerarenopleiding(en) met enkele tot soms 50 of meer scholen voor basisonderwijs. Aangezien er ruim 30 lerarenopleidingen primair onderwijs bestaan betekent dit dat nagenoeg alle lerarenopleidingen betrokken zijn bij samen (academisch) opleiden met ieder een of meer partnerschappen. Deze getallen suggereren dat naar ruwe schatting al snel 1000 of meer basisscholen zijn betrokken bij een partnerschap voor samen (academisch) opleiden.

De noodzaak te zorgen voor een werkplekleeromgeving die voldoet aan kwaliteitseisen voor het opleiden van aanstaande leraren in de school is, mede gezien de al jaren durende discussie over het niveau van de leraar en de kwaliteit van het onderwijs, daarmee urgent. Ook of misschien zelfs wel juist op het niveau van de individuele stage- en opleidingsschool.

We hopen dan ook dat het gebruik van het ZEK een goede bijdrage kan leveren om de kwaliteit van samen (academisch) opleiden te monitoren en te borgen. In de inleiding gaven we immers aan dat ons inziens samen (academisch) opleiden tevens betekent dat de partners daar samen verantwoordelijk voor zijn. En samen verantwoordelijk voor iets zijn, betekent dan tegelijkertijd dat de partners gehouden zijn daarover naar elkaar en naar buiten toe, verantwoording af te leggen.

## Literatuur

- Carnel, K., Bogaerts, H., Dewaele, K., Maex, J., Robben, D., & Ruison, L. (2011). *ZOISs ZelfOntwikkelingsInstrument voor Stagescholen. Samen opleiden: bouwen op en met elkaar*. Leuven / Den Haag: Acco.
- Geldens, J. (2007). *Leren onderwijzen in een werkplekleeromgeving. Een meervoudige casestudy naar kenmerken van krachtige werkplekleeromgevingen voor aanstaande leraren basisonderwijs* (Proefschrift Radbouduniversiteit Nijmegen). Helmond: Kempellectoraat, Hogeschool de Kempel.
- Geldens, J., & Popeijus, H.L. (2009). Leverancier van stageplaatsen, mede-opleider of partners in leren? *VELON Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 30(3), 36-43.
- Geldens, J., Meuleman, W., & Ruit, P. (2016). *Handreiking voor gebruik van de ZEK-posters*. Helmond/Gouda: Kempelonderzoekscentrum/Driestar educatief.
- Geldens, J., Popeijus, H. L., Meulen, M., van der, & Wouters, I. (2009). Gesprekswijzer draagt bij aan visie en samenwerking. *Onderwijs Innovatie*, 11(1).
- Geldens, J., Popeijus, H. L., Ruit, P., & Visser, L. (2012). Samen verantwoordelijk voor 'Samen opleiden'? De ontwikkeling van een zelfevaluatiekader om met elkaar de kwaliteit van die gedeelde verantwoordelijkheid te borgen. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 33(2), 18-24.
- Geldens, J., Ruit, P., Popeijus, H. L., & Petegem, P., van. (2018). *Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden. Kwaliteitsreeks / Praktijk In-Zicht katern PO*. Krimpen a/d IJssel: Platform Samen opleiden & Professionaliseren.
- Geldens, J., Ruit, P., Visser, L., & Popeijus, H. L. (2010). *Zelfevaluatiekader voor samen opleiden (volledige en quickscanversie)*. Helmond/Gouda: Kempelonderzoekscentrum/Driestar educatief.
- Geldens, J., Ruit, P., Visser, L., & Popeijus, H. L. (2016). *Zelfevaluatiekader voor samen opleiden (volledige en quickscanversie)*. Helmond/Gouda: Kempelonderzoekscentrum/Driestar educatief.
- Haenen, J., Kallenberg, T., & Geldens, J. (2008). *Gewikt & gewogen. Validatie ZEK instrument: Opleiden in de School*. Leiden: Lectoraat Educatie, Hogeschool Leiden en Kempellectoraat, Hogeschool De Kempel Helmond.
- HBO-Raad. (2006). *Bestuurscharter lerarenopleidingen. Kwaliteit vergt keuzes, incl. Bijlagen*. Den Haag: HBO-Raad.
- Popeijus, H.E., Geldens, J., & Popeijus, H.L. (2006). Samen opleiden: een gedeelde verantwoordelijkheid. *Velontijdschrift voor lerarenopleiders*, 27(3), 13-22.
- Popeijus, H. L., & Geldens, J. (2009a). *Kwaliteitskader voor samen opleiden*. Helmond: Kempellectoraat Hogeschool de Kempel.
- Popeijus, H. L. & Geldens, J. (Eds.). (2009b). *Betekenisvol leren onderwijzen in de werkplekleeromgeving*. Antwerpen- Apeldoorn: Garant.
- Ruit, P., Geldens, J., Visser, L., & Popeijus, H. L. (2011, 14-15 maart). *Evidenties voor de kwaliteit van samen opleiden met behulp van een zelfevaluatiekader*. VELON-congres, Noordwijkerhout.
- Visser, L., Ruit, P., Geldens, J., Popeijus, H. L., Herberg, R. B. V. der, & Versluis, R. (2015, 26 maart). Samen opleiden: De uitdaging van gezamenlijk kwaliteit bepalen, ontwikkelen en borgen! VELON-congres, Arnhem.



## Bijlage 1 Vragenlijst

### Vragenlijst naar het gebruik van het Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden (ZEK) of ZelfOntwikkelingsInstrument voor Stagescholen (ZOISs)

Beste collega,

Hieronder vind je een vragenlijst die gericht is op een beeld te krijgen van het gebruik van het Zelfevaluatiekader samen (academisch) opleiden (ZEK: Geldens e.a., 2012) en het ZelfOntwikkelingsInstrument voor Stagescholen (ZOISs: Carnel, Bogaerts, Dewaele, Maex, Robben & Ruison, 2011).

De vragenlijst is bedoeld om het gebruik van het ZEK en ZOISs na te gaan en de sterke en zwakke kanten ervan te onderzoeken.

Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 10-15 minuten.  
Alvast hartelijk dank voor je medewerking!

dr. Jeannette Geldens, lector Betekenisvol Leren Onderwijzen, Kempelonderzoekscentrum  
dr. mr. Herman Popeijus, erelector Kempelonderzoekscentrum

#### Enkele algemene gegevens

A. Naam: ...

B. Functie: ...

C. Naam van de instelling je werkzaam bent: ...

D. Vestigingsplaats: ...

E. Datum van invullen: ...

## Vragen

Onderstaande vijf vragen graag in een aantal kernzinnen beantwoorden.

1.	Met welk doel gebruiken jullie het ZEK of ZOISs? (bijv. als evaluatie-, toetsings-, validatie- of ontwikkelingsinstrument) ...
2.	Welke versie van het ZEK of ZOISs gebruiken jullie? (volledige versie, quickscanversie, beide versies, aangepaste versie) ...
3.	Bij welke doelgroepen zetten jullie het ZEK of ZOISs in en waarom? ...
4.	Wat zijn volgens jullie de zwakke punten van het ZEK of ZOISs? ...
5.	Wat zijn volgens jullie de sterke punten van het ZEK of ZOISs? ...

**Hartelijk dank voor het beantwoorden van de vragen!**

## Over de auteurs

Jeannette Geldens is lector Betekenisvol leren onderwijzen in de werkplekleeromgeving, bij het Kempelonderzoekscentrum, Hogeschool de Kempel te Helmond. Daarnaast is zij visiting lector van Hogeschool Zeeland, vrijwillig medewerker Universiteit Antwerpen, kerndocent Master Leren en Innoveren, beoordelaar voor de stichting Beroepsregistratie Lerarenopleiders (BRLO), adviseur samen (academisch) opleiden, en fungeert ze als voorzitter of lid van auditcommissies bij erkennings- of accreditatietrajecten.

Herman Popeijus is erelector van Hogeschool de Kempel. Hij heeft ervaring als leraar, schooldirecteur, onderwijsbegeleider, secretaris van de Onderwijsraad, rijksinspecteur, voorzitter van colleges van inspecteurs en als lector 'leren in leerwerkgemeenschappen' bij Hogeschool de Kempel te Helmond. Thans is hij actief met onderzoek naar en advisering over kwaliteit van samen (academisch) opleiden als visiting lector van Hogeschool Zeeland en vrijwillig medewerker Universiteit Antwerpen. Met regelmaat fungeert hij als voorzitter of lid van (NVAO-) auditcommissies bij accreditatietrajecten.

Peter Ruit is senior opleidingsdocent (Master Leren en innoveren), onderzoeker, supervisor en coach van Driestar Educatief te Gouda. Hij heeft een ruime ervaring met het opleiden van (school)opleiders en het geven van teamtrainingen op het gebied van opleiden. Tevens fungeert hij als lid van auditcommissies bij visitaties van de opleidingsschool. Daarnaast is hij beoordelaar voor de stichting Beroepsregistratie Lerarenopleiders (BRLO) en is hij voorzitter van een auditteam bij het certificeren van de opleidingsschool.

Peter van Petegem is hoogleraar Onderwijswetenschappen en is verbonden aan de Universiteit Antwerpen. Zijn huidige onderwijs en onderzoek situeren zich in de eerstegraads lerarenopleiding en in een masterprogramma Opleidings- en Onderwijswetenschappen. Hij is regelmatig lid van verschillende visitatiecommissies en expertpanels in opdracht van onder meer de Vlaamse Interuniversitaire Raad, de Vlaamse Hogeschoolraad en de NVAO.

Voor meer informatie over het ZEK of om ervaringen te delen, kan contact worden opgenomen met Jeannette Geldens. Email: [j.geldens@kempel.nl](mailto:j.geldens@kempel.nl)